

ANKARA'NIN 'ÇEKMECELERİNDEN' ERMENİSTAN'IN TOZLU RAFLARINA: ZÜRİH PROTOKOLLERİ

Tutku DİLAVER

Analist

Analiz No : 2018 / 7

12.03.2018

2009 yılında Türkiye-Ermenistan ilişkileri için umut vaat eden bir gelişme yaşanmış ve Ermenistan ile Türkiye arasında Zürih Protokolleri imzalanmıştı. Türkiye basınında ve kamuoyunda olumlu bir hava yaratan protokoller, İsviçrenin kolaylaştırıcılığında başlatılan müzakereler ile hazırlanmıştır. 10 Ekimde, uluslararası teamüllerde pek sık rastlanmayan bir biçimde, ABD, Rusya, Fransa ve AB Dışişleri Bakanlarının da katıldığı bir tören düzenlenmiş, Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbandyan ve Türkiyenin o dönemdeki Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu söz konusu protokolleri imzalamışlardır. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin tesisi ve ilişkilerin normalleştirilmesi açısından bir fırsat niteliği taşıyan protokoller, 1 Mart 2018 itibariyle, yani imzalandıktan 8 yıl sonra Ermenistan tarafından tek taraflı olarak iptal edilmiştir.[1]

Zürih Protokolleri esas itibari ile Ermenistan ve Türkiye arasında yaşanan tarihi sorunların ortadan kaldırılması için bir adım niteliği taşımaktaydı. Birinci Protokol, tarafların Birleşmiş Milletler Antlaşması, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Antlaşmasına atıfta bulunarak, barışçıl bir temelde buluşmasını esas almaktadır.[2] Bu çerçevede, eşitlik, egemenlik, diğer ülkelerin iç işlerine karışmama, toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığı gibi ilkeler de kabul edilmiş olmaktadır. Taraflar arasındaki mevcut sınırın kabul edilerek, sınır kapılarının açılmasına yönelik girişim başlatılması da protokollerin temellerinden bir tanesidir. Söz konusu ilkeler göz önünde bulundurularak, ilişkiler normalleştirilecek ve sınırlar karşılıklı olarak açılacaktır.[3] Bir diğer yandan İkinci Protokol, alt komisyonlara sahip olacak bir hükümetler arası ikili komisyon kurulmasını kabul etmektedir. Bu alt komisyonlardan bir tanesi de tarihsel boyuta dair alt komisyondur ki[4], bu da Ermenistan kamuoyunda ve diasporada protokollere karşı gelen tepkilerin en temel sebeplerinden bir tanesidir.

> iki halk arasında karşılıklı güvenin yeniden tesis edilmesi amacıyla, mevcut sorunların tanımlanmasına ve tavsiyelerde bulunulmasına yönelik olarak, tarihsel kaynak ve arşivlerin tarafsız bilimsel incelemesini de içerecek şekilde bir diyaloğun

uygulamaya konması... için uzmanların yer alacağı bir komisyon kurulması...[5]

ibarelerini içeren madde, diaspora tarafından soykırım iddialarının bir tarih alt komisyonunda tartışılması şeklinde yorumlanmıştır. Protokoller öncesinde yapılan siyasi istişareler sırasında Ermeni diasporası, bu madde yüzünden Ermenistan hükümetini, soykırım gerçeğini tartışmaya açması nedeniyle ağır bir şekilde eleştirmiştir.[6]

Protokollerin imzalanacağı 10 Ekim günü, Türkiye ile Ermenistan arasında çıkan imza krizi de aslında diasporanın ve muhalefetinin Ermenistana uyguladığı bu baskının ciddi göstergelerinden birisidir. Ermenistan hükümeti diasporaya karşı Dağlık Karabağ ve 1915 olayları hakkında herhangi bir tavizde bulunulmadığını göstermek istemiştir.[7] Bu nedenle, Ermeni heyet imza törenine birkaç saat kala, Davutoğlunun törende yapacağı konuşma metninde; Dağlık Karabağ sorununa dair ibareler olduğunu söyleyerek, itirazda bulunmuştur. Davutoğlu ve heyeti ise bu itirazlar sonrasında Nalbandyanın konuşma metnini tartışmaya açarak, tarihi olaylara değinildiğini belirmiştir.[8] Daha imza töreni esnasında başlayan gerilim, iki tarafın heyetlerinin de törende konuşma yapmaması yönünde karar alınması ile geçici olarak çözüme kavuşturulmuştur. [9]

İmza töreninin hemen ardından, Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan bir bildiri yayınlayarak, Ermenistanın Protokollere ilişkin resmi görüşünü ilan etmiştir. Bildiride, 1915 olaylarına ilişkin tarihi komisyon kurulması söz konusu olmadığı ve Dağlık Karabağ meselesi protokoller de yer almadığı için, protokollerin uygulanması konusunda bir ön şart olamayacağı, belirtilmiştir.[10] İmza krizinin ardından yapılan bu açıklama, protokollerin uygulanabilirliğine olan inancı bir kez daha sarsmıştır. Zira Türkiye tarafının bu konulardaki görüşü, Ermenistandan farklıdır. Başından itibaren her iki taraf Protokollerde yer alan ifadeleri farklı açılardan değerlendirmişlerdir. Türkiye, İkinci Protokolde yer alan bölgesel ve uluslararası uyuşmazlık ve çatışmaların, uluslararası hukuk ilkeleri temelinde barışçı bir şekilde çözülmesini(☀ taahhüt eden maddeye atıfla Dağlık Karabağ sorununa dikkat çekmektedir.[11] Bu nedenle, protokolde açıkça belirtilmese bile bölgesel bir sorun olarak Dağlık Karabağ; hem Ermenistan- Azerbaycan ilişkilerini, hem Ermenistan-Türkiye ilişkilerini hem de Azerbaycan-Türkiye ilişkilerini etkilediği için Protokollerin bir parçası olarak görülmüştür.

Diasporanın tepkisini üzerine çekmek istemediğini gösteren Sarkisyan, yayınladığı bildirinin ardından Protokolleri Ermenistan Anayasa Mahkemesine göndererek uygunluk denetimi istemiştir. Anayasa Mahkemesi süreci zaman kazanmak için kullanılmış, bu sürede Türkiyeden gelecek tepki beklenmiştir. Anayasa Mahkemesi 12 Ocak 2010da verdiği kararda, söz konusu protokolleri anayasaya uygun bulduğunu açıklamıştır.[12] Bu açıklamanın ardından ermeni kamuoyunda ve diasporasında, söz konusu karar utanç verici olarak yorumlanmıştır.[13] 18 Ocakta yayınlanan gerekçeli karar, mahkemenin diasporayı karşısına almak istemediğini açıkça ortaya koymuştur. Protokollerde muğlak ve ucu açık şekilde yazılan maddeler, Ermeni görüşü çerçevesinde, sınırlayıcı olarak tanımlanmış ve Türkiye tarafından kabul edilmesi mümkün olmayan ifadelere yer verilmiştir. Karara göre, protokol hükümleri Ermenistan Anayasasına aykırı olarak yorumlanmamalıdır. Anayasa'nın temellerinden biri olan Ermenistan Özgürlük Bildirgesi'nin 11. Maddesinde Ermenistan Cumhuriyeti 1915 yılında Osmanlı Türkiyesinde ve Batı Ermenistanda vuku bulmuş olan Ermeni soykırımının uluslararası alanda tanınması

görevini desteklemektedir denilmektedir.[14] Bu nedenle, ikinci protokolde bahsi geçen tarihsel alt komisyon 1915 olaylarının niteliğini tartışma yetkisine sahip olamaz, denilmektedir. Mahkemenin gerekçeli kararı için T.C. Dışişleri Bakanlığı, protokollerin lafzına ve ruhuna aykırı olduğu yorumunu getirmiştir.[15] Protokollerin içeriğinde, Anayasa mahkemesi aracılığı ile değişiklik yapılmaya çalışılması, temel ilke ve prensiplere dahası hukukun temeli olan iyi niyeti ilkesine aykırı nitelikte olmuştur.

Anayasa Mahkemesinin kararından bir ay sonra Ermenistanda çıkartılan bir yasa ile uluslararası antlaşmaların onaylanması konusunda Devlet başkanına iptal yetkisi verilmiştir.[16] Bu yetki ile birlikte Ermenistan, protokollerin iptal edilebileceği yönündeki uyarılarını sıklaştırmaya başlamıştır. Protokollerin uygulanılabileceğine dair olan inanç ise yerini iki ülke arasında giderek sertleşen diyaloğa bırakmıştır.

Buraya kadar olan süreçte Ermenistanın söz konusu tutumuna Türkiye çeşitli itirazlarda bulunmuştur. Protokollerin imzalanması sırasında hazır bulunan ülkeler olarak ABD, Rusya ve ABye Ermenistanın uzlaşmaz tavrına karşı bir tutum takınılması gerektiği iletilmiş ancak yapılan tüm uyarılara rağmen Ermenistanın tutumunu değiştirmediği görülmüştür.[17] Ermenistanda iç politika malzemesi haline getirilen protokoller, 2015 Anayasa Değişikliği için yapılacak referandum öncesinde Sarkisyan tarafından parlamentodan geri çekilmiştir.[18] Türkiye üzerinden yürütülen siyaset aracılığı ile muhalefetin, diasporanın ve kamuoyunun hükümete olan desteği artırılmaya çalışılmıştır.

Son olarak, 2017nin Eylül ayında düzenlenen 72. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda konuşma yapan Sarkisyan, Protokollerin Ankaranın çekmecelerinde uzun süre rehin tutulamayacağını söylemişti. 2018 ilkbaharına bu protokoller olmadan girmeye hazırlandıklarını ifade eden Sarkiyan, 01 Mart 2018 tarihi itibari ile iki protokolü de iptal ettiğini açıklamıştır. 2009 yılından beri, başladığı noktadan pek ileriye gidemeyen protokoller böylece Ermenistan tarafından hükümsüz hale getirilmiştir. Türkiye tarafından resmi bir açıklama yapılmaması ve Protokollerin hala TBMM alt gündeminde bulunması, Türkiye bakımından bir değişiklik olmadığını göstermektedir.

Sürecin bize gösterdiği; Ermenistan, diasporanın ve kamuoyunun desteğini almak amacı ile Protokoller üzerinden iç siyaset yürütmeyi tercih etmiştir. Protokollerin imzalandığı gün dahil olmak üzere, bugüne kadar olan süreçte, aşırıcı ve fanatiklerin sesini duyurduğu diaspora Ermenileri Türkiye ile normalleşmeye destek vermemişlerdir. Diasporanın tepkisini çekmek istemeyen Erivan yönetimi, aynı ölçüde uluslararası kamuoyunun da tepkisini üzerine çekmeyi istememektedir. Bu nedenle Protokoller, Anayasa Mahkemesinin aldığı karar ile Türkiyenin kabul edemeyeceği şekilde yeniden tanımlanmıştır. Böylece sorumlu olan tarafın tek başına Türkiye olduğu algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Türkiyenin Dağlık Karabağ konusundaki resmi politikası ise bir ön şart olarak uluslararası kamuoyuna sunulmuştur. Mart 2018de iptal edilene kadar, pek çok kez protokollerin iptal edilebileceği dile getirilmiş Türkiyeden geri adım atması halinde protokolleri uygulamaya hazır oldukları belirtilmiştir. Bu noktada protokollerin neden şimdi iptal edildiği sorusu akıllara gelmektedir. Bunun ardında yatan nedenlerden bir tanesi, başkanlık sisteminden parlamenter sisteme geçen Ermenistanda yaklaşan parlamento seçimleri olarak değerlendirilebilir. Sarkisyanın bu seçimlerde başbakan adayı olması beklenmektedir. Dolayısıyla, Zürih Protokollerine en başından beri karşı çıkan Taşnaksütyun partisinin[19]

desteği, Sarkisyanın adaylığı için parlamento seçimlerinde önem taşıyacaktır. Ancak yalnız iç siyasi saikler ile uluslararası kamuoyu önünde uzlaşmaz bir tavır sergilemek, Ermenistanın görünümü açısından pek de arzulanır görünmemektedir. Bu noktada Ermenistanın, Türkiyenin uluslararası ortamda sorunlar yaşadığı bir dönemi seçmiş olması anlamlıdır. Bu durum, protokolleri iptal eden Ermenistan üzerinde uluslararası kamuoyu tarafından kurulabilecek baskının daha az olabileceği şeklinde yorumlanmış olabilir. Türkiye ile Ermenistan arasındaki ilişkilerin nasıl şekilleneceği ise Ermenistanın iç politika ile dış politika ilkelerini ayrıştırabilmesine ve daha da önemlisi, Ermenistanın dış politikaya ilişkin konularda üçüncü tarafların baskı veya hedeflerinden ayrışarak, kendi öz çıkarlarına öncelik verebilmesine bağlı kalacaktır.

[1] Ermenistan Türkiye ile normalleşme protokollerini iptal etti, *Deutsche Welle*, 01 Mart 2018. http://www.dw.com/tr/ermenistan-türkiye-ile-normalleşme-protokollerini-iptal-etti/a-42788807

[2] Ömer Engin Lütem, Olaylar ve Yorumlar, *Ermeni Araştırmaları*, Ankara, 2009:33-34. (a)

[3] Zürih Protokolleri, *T.C. Dışişleri Bqkanlığı Resmi İnternet Sitesi*, 2009.

[4] Ibıd.

[5] Ömer Engin Lüthem, Olaylar ve Yorumlar, *Ermeni Araştırmaları,* Ankara, 2010:35. s.14..(b)

[6] İbid

[7] Lütem, ibid. (b)

[8] Zürih'teki 3 Saatlik Krizin Ayrıntısı, *Haber7*, 11 Ekim 2009. http://www.haber7.com/siyaset/haber/443619-zurihteki-3-saatlik-krizin-ayrintisi

[9] Protokoller Sonunda İmzalandı, *Cumhuriyet,* 09 Ekim 2009. http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/91482/Protokoller_sonunda_imzalandi.html

[10] Lütem, ibid. (b)

[11] Zürih Protokolleri, T.C. Dışişleri Bakanlığı.

[12] Ermenistan'da Protokollere Mahkeme Onayı, *BBC*, 12 Ocak 2010. http://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100112_armenia_protocols

[13] İbid.

[14] Lütem, ibid. s. 20 (b)

[15] Ermenistan Anayasa Mahkemesi'nin Türkiye-Ermenistan Protokollerine İlişkin Gerekçeli Kararı Hk., T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 18 Ocak 2010. http://www.mfa.gov.tr/no_-14_-18-ocak-2010_-ermenistan-anayasa-mahkemesi_nin-turkiye-ermenistan-protokollerine-iliskin-gerekceli-karari-hk_.tr.mfa

[16] Protokoller İçin 'Aç-Kapa' Mekanizması, *Radikal*, 25 Şubat 2010. http://www.radikal.com.tr/yorum/protokoller-icin-ac-kapa-mekanizmasi-982232/

[17] Ömer Engin Lütem, http://haypedia.com/makale/Osmanlı%20Tarihi/15839b92-ab79-46c6-b386-a48f0d4f815e.pdf

[18] Ermenistan, Türkiye Protokollerini Neden Geri Çekti?, *Sputnik*, 18 Şubat 2015.

[19] Taşnak Partisi: Protokollerin İptali Çoktan Beklenen Bir Adımdı, *News.am*, 02 Mart 2018. https://www.ermenihaber.am/tr/news/2018/03/02/Ermeni-Devrimci-Federasyonu-protokoller-iptal/124628

Yazar Hakkında :

Tutku Dilaver, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden 2015 yılında mezun olmuştur. 2020 yılında Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalına bağlı Kafkasya Çalışmaları Programında tezli yüksek lisansını tamamlamıştır. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde doktora çalışmalarına devam etmektedir.

2017 Ağustos ayında Avrasya İncelemeleri Merkezinde (AVİM) başladığı 6 aylık uygulamalı eğitim programını tamamlamış, Misafir Araştırmacı olarak AVİM katılmıştır. 2019-2023 yılları arasında AVİM'de Analist olarak çalışmıştır.

Atıfta bulunmak için: DİLAVER, Tutku. 2026. "ANKARA'NIN 'ÇEKMECELERİNDEN' ERMENİSTAN'IN TOZLU RAFLARINA: ZÜRİH PROTOKOLLERİ." Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), Analiz No.2018 / 7. Mart 12. Erişim Kasım 22, 2026. https://avim.org.tr/public/tr/Analiz/ANKARA-NIN-CEKMECELERINDEN-ERMENISTAN-IN-TOZLU-RAFLARINA-ZURIH-PROTOKOLLERI

Süleyman Nazif Sok. No: 12/B Daire 3-4 06550 Çankaya-ANKARA / TÜRKİYE
Tel: +90 (312) 438 50 23-24 • **Fax**: +90 (312) 438 50 26
@avimorgtr
https://www.facebook.com/avrasyaincelemelerimerkezi
E-Posta: info@avim.org.tr
http://avim.org.tr

© 2009-2025 Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Tüm Hakları Saklıdır